

در این تحقیق تلاش بر آن است تا با استناد به نظریه یوآخیم وایخ به فهم پدیدارشناسانه و نیز سنخ‌شناسی تجربه زیسته دینی زنان از حضور در مجالس و هیئات مذهبی پرداخته شود. نمونه آماری ۴۰ نفر از زنانی است که در مناطق مختلف تهران در مجالس مذهبی شرکت کرده‌اند. داده‌ها از طریق مصاحبه جمع‌آوری شده و با استفاده از روش اسمیت به تجزیه و تحلیل آنها پرداخته شد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که تجربه زیسته زنان از حضور در مجالس مذهبی در سه سنخ فکری، عملی و اجتماعی به شرح ذیل می‌باشد: الف. فکری: کسب اجر اخروی و نزدیکی به خدا. تأثیر مثبت این‌گونه حضور بر روح و روان آدمی (کسب آرامش) با آگاهی بیشتر از قرآن و احکام دین و زندگی ائمه علیهم‌السلام. ب. عملی: پیدا کردن گزینه‌های مناسب و مذهبی جهت ازدواج، تأثیر مثبت در زندگی خانوادگی و زنانویی (بهبود روابط زوجین و والدین و فرزندان) و پرکردن اوقات فراغت. ج. اجتماعی: شرکت در امور خیریه اجتماعی، آگاهی از وضعیت زندگی دوستان و خویشان و در صورت نیاز کمک به آنان و دید و بازدید خانوادگی (صله ارحام) ■ واژگان کلیدی:

پدیدارشناسی، مجالس مذهبی، سنخ‌شناسی

فهم پدیدارشناسانه تجربه زیسته زنان از حضور در مجالس مذهبی زنانه

عطیه خاکسار فرد

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی
attihe_khaksarfard@yahoo.com

صدیقه سوری

دانشجوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال
Soori921@yahoo.com

مقدمه و طرح مسئله

جلسات و هیئت‌های زنانه از ریشه‌دارترین نهادهای مردمی در ایران است که از گذشته تاکنون به امر اجتماعی کردن زنان مشغول است. آمار و یافته‌های پژوهشی حاکی از آن است تنها ۲۵٪ مجالس مذهبی صرفاً مردانه است (نوری‌نیا، ۱۳۷۸: ۲)، براساس نتایج یک پژوهش ملی در خصوص رفتارهای فرهنگی ایرانیان نیز، ۵۱/۸٪ پاسخگویان زن در پاسخ به این سؤال که آیا در منزل شما مراسم و مجالس مذهبی مانند جلسه قرآن، روضه و مولودی برگزار می‌شود، پاسخ مثبت داده‌اند. (محسنی، ۱۳۸۲: ۳۲)

فرصت‌ها و کارکردهایی که به تبع برگزاری این‌گونه مجالس برای زنان ایجاد می‌شود، تجربه‌ای متفاوت برای آنان به حساب می‌آید که تمایل به تداوم آن را در زنان ایجاد می‌کند. در این رابطه جمشیدی‌ها معتقد است که با اذعان به تفاوت‌های قابل توجه در اندیشه زنانه، می‌توان از «نمونه آرمانی» تحت عنوان «تجربه زنانه» سخن گفت که اگرچه تظاهرات این تجربه بر روی طیفی از تفاوت‌ها قرار می‌گیرد. اما دارای شباهت‌ها و انسجام‌های منطقی است که موجب می‌شود آن را ذیل عنوان کلی «تجربه زنانگی» گنجانند (جمشیدی‌ها و حمیدی، ۱۳۸۶: ۵۲) ابادری نیز معتقد است تجارب زیسته هر جنس از جهان زیست، برای جنس دیگر به همان شکل دریافت نمی‌شود (ابادری و دیگران، ۱۳۸۷: ۷۲)

چنانچه در این خصوص زیمل^۱ نیز معتقد است: «شیوه‌های تفسیر اساساً متفاوت، پیامد شیوه‌های هستی‌های اساساً متفاوت است. بر این مبنا زنان به لحاظ اختلاف چشم‌انداز زنانه با چشم‌انداز مردانه دچار اختلاف بنیادی در تفسیر می‌گردند. به عبارت دیگر تفسیر مشخصاً زنانه از جهان پیامد مقولات پیشینی است که چشم‌انداز زنانه را قوام می‌دهد و به این دلیل زنان جهان را متفاوت از مردان تفسیر خواهند کرد» (زیمل، ۱۳۸۶: ۱۰۴-۱۰۲) برخلاف جلسات مردان، جلسات زنان ویژگی‌های خاص خود را دارد که گاه از آن تحت عنوان «دینداری زنانه» نام می‌برند: اولاً جنبه عاطفی و دوستانه بر جنبه سخنران‌محور غلبه دارد و آنچه در جلسات مردان حاشیه است در این جلسات به متن تبدیل می‌شود و اغلب حاشیه از متن مهم‌تر است: احوالپرسی‌ها، رد و بدل اخبار، قول و قرارها، آشنایی‌هایی که در جلسات رسمی قبل و بعد از جلسه انجام می‌شود، در این جلسات نقش مهم‌تری از خود برنامه دارد. ثانیاً وجه رفتاری و اخلاقی بر وجه آموزه‌ای و نظری غلبه دارد و ثالثاً عنصر جشن، مهمانی، سفره، غذا، نذری همیشه بر وجه رسمی

غالب است. (شریعتی، ۱۳۹۱) اهمیت و نقشی که این گونه نشست‌ها در زندگی دینی زنان دارند (دستوری، ۱۳۸۹: ۷۱)، تنوع بیش از حد این مجالس (ختم انعام، سفره حضرت ابالفضل^ع، سفره امام حسن^ع و...) و نیز حضور قابل توجه زنان در این جلسات حاکی از آن است که آنان به دنبال پاسخگویی به نیازهایی اقدام به برگزاری این مجالس می‌کنند و شاید بتوان گفت تجربه زیسته آنان از این تشکله‌ها به گونه‌ای بوده است که میل به حضور مستمر و مداوم را در آنان ایجاد می‌کند.

انجام تحقیق حاضر که مبتنی بر سنخ‌شناسی تجارب زیسته زنان از حضور در مجالس مذهبی زنانه است، به سه دلیل زیر دارای اهمیت است:

۱. با توجه به گستردگی، قدمت و دیرینگی این گونه مجالس و نیز استقبال قابل توجه زنان (به‌ویژه زنان خانه‌دار) از این گونه مجالس، بررسی و مطالعه جامعه‌شناختی این تشکله‌ها ضروری به نظر می‌رسد چرا که در شناسایی نیازهای زنان و بهره‌گیری از ظرفیت موجود در این مجالس جهت پاسخگویی به این نیازها می‌تواند مفید باشد.

۲. بررسی تجارب مشترک زنان از حضور مستمر و مداوم در مجالس مذهبی، زمینه ارزیابی عینی‌تر و دقیق‌تر را از کار جمعی زنان در تشکله‌های غیررسمی فراهم می‌آورد و این مهم نیز در گرو انجام پژوهش‌های بنیادین است تا با پرهیز از هرگونه شتابزدگی در اظهارنظرها، از توان بالقوه موجود در این محافل در جهت پیشبرد اهداف و برنامه‌ریزی‌ها بهره‌گیری شود.

۳. نوع‌شناسی یا سنخ‌شناسی از ابزارهای مهم و اساسی برای تحقیق به‌شمار می‌رود که هم از کلی‌گویی و پیش‌داوری ممانعت می‌کند و هم ابزارهایی را در اختیار محققین بعدی قرار می‌دهد تا به مطالعات خود انسجام بخشیده و با شناسایی دستاوردها و کاستی‌های مستتر در تحقیقات موجود به گونه‌ای عینی، زمینه گسترش و انباشت دانش در حوزه مورد مطالعه را فراهم نماید.

یوآخیم واخ جامعه‌شناس دین در خصوص بیان تجربه دینی، به‌نوعی سنخ‌شناسی در طرز بیان آن اشاره می‌کند که عبارت‌اند از: نظری، عملی و جامعه‌شناختی. بنابراین با توجه به آنچه گفته شد این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که با توجه به مدل یوآخیم واخ از سنخ‌شناسی تجربه گروه‌های دینی، تجربه زیسته زنان از حضور در مجالس مذهبی، به کدام یک از این انواع (فکری، عملی و اجتماعی) اختصاص می‌یابد؟ و نیز با توجه به تنوع و گوناگونی این مجالس در میان زنان، مجالس مذکور دارای چه کارکردهایی است؟

مبنای نظری و تجربی

در خصوص نظریاتی که به‌طور مشترک هم در حوزه دین و هم در حوزه درک و فهم تجربه افراد از آن، مطرح شده باشند، می‌توان به نظریه یوآخیم واخ^۱ (جامعه‌شناس آلمانی) اشاره کرد.

یوآخیم واخ (۱۹۵۵-۱۸۹۸) جامعه‌شناس آلمانی است که به بحث پیرامون درک و فهم همدلانه از دین در بطن جامعه پرداخته است و به این ترتیب او مؤسس کرسی دانش دین در دانشگاه شیکاگو است. واخ تحقیق درباره روابط متقابل دین و جامعه را وظیفه جامعه‌شناسی دین می‌دانست که این امر شامل تأثیرگذاری دین بر صورت‌ها و خصوصیات سازمان اجتماعی و تأثیر جامعه بر روابط اجتماعی درون یک دین است (استونز، ۱۳۷۹: ۱۲۳)

واخ در کتاب «دانش دین» تلاش می‌کند تا به اثبات این امر بپردازد که می‌توان کل تجربه دینی بشر را به‌گونه‌ای توصیفی بیان کرد و از این‌رو به تشریح طرز عمل برای مطالعه ادیان که مستقل از الهیات و فلسفه است، می‌پردازد. وی به مطالعه بعد جهانی دین علاقمند بود، چراکه در جستجوی فهم اعمال و اعتقادات همه فرهنگ‌ها و ادیان بود. واخ به ذهن و طبیعت مشترک انسانی قائل بود، که این امر شامل دین همگانی ذاتی می‌شود. تأکید وی بر طرز عملِ عالمانه است و در عین حال بر رویکردی که به بسط شیوه تأویل در مطالعات دینی می‌پردازد پا فشاری می‌کند. وی معتقد است که محقق باید از پیش در معرض امور دینی قرار گیرد و آن را حس و لمس کند و نیز دانشمند، خود باید در بعد دینی، رشد یافته باشد (استونز، ۱۳۷۹: ۱۳۰-۱۲۶)

واخ از جمله افرادی است که تحت تأثیر دیلتای و مکتب پدیدارشناسی هوسرل، روش تحلیل پدیدار شناسانه دین را به ایالات متحده آمریکا معرفی کرد (جلالی‌مقدم، ۱۳۷۹: ۱۹۴) او در کتاب جامعه‌شناسی دین، به معرفی اشکال بیان دینی می‌پردازد:

۱. بیان نظری که اصول اعتقادی مبنای آن است. این شکل از بیان دینی غالباً به‌صورت نمادی متجلی شده و عناصری از تفکر یا آئین دینی را به‌طور ضمنی در خود می‌نماید. این تصور نخستین در احکام نظری کم و بیش مشخص و منسجم صورت‌بندی شده است.
۲. بیان عملی که با شعائر و آداب هر دین تحقق می‌پذیرد. به‌طور کلی کلیه اعمالی که از تجربه دینی مایه گرفته یا با تجربه دینی مشخص می‌شوند، همه در حکم بیان عملی مناسب‌اند.

۳. بیان اجتماعی که در پیوند مؤمنان با یکدیگر و دین جمعی و گروهی جلوه‌گر است (واخ، ۱۳۹۴: ۲۹-۲۳)

به این ترتیب در اندیشه‌ای که واخ از دانش دین داشت، دین شامل جنبه نظری (فکری)، عملی (رفتاری) و نهادی (اجتماعی) می‌شود؛ واخ می‌کوشید که بگوید چگونه ارزش‌های دینی نهادهایی را که بیانگر آنها هستند شکل می‌دهند. وی در بررسی رابطه دین و جامعه می‌کوشد که نوعی ارتباط بین آنچه خود گروه طبیعی و گروه دینی می‌خواند برقرار کند و در این راه شش‌گونه مناسب را مورد بررسی قرار می‌دهد: مناسب خانوادگی، خویشاوندی، محلی، نژادی، ملی و سرانجام انجمن‌های دینی مبتنی بر سن و جنسیت. واخ این گروه‌بندی را اصلی تازه در گروه‌بندی‌های اجتماعی می‌داند. از دیدگاه او صفت مشخصه انسان دینی، نه در کیفیت یا کنش درونی شخصیت، بلکه در اثر تاریخی و جامعه‌شناختی شخصیت او، یا در کاربزمای رسمی او است. واخ، قائل به چند نوع انسان دینی است که اثرگذارترین و مهم‌ترین آنها انسان دینی اصیل یا بنیان‌گذار است، این نوع انسان دینی در جامعه‌اش بی‌همتا است و واسطه‌ای است برای انکشاف مثبت امر مقدس. انسان‌های دینی دیگر عبارت‌اند از: پیروان، شهدا، مصلحان، دین‌یاران، علمای الهیات و... (جلالی‌مقدم، ۱۳۷۹)

واخ در اثر خود با عنوان جامعه‌شناسی دین کوشید طریقی را ارائه نماید که به واسطه آن، نهادهای اجتماعی طرز تلقی‌ها و تجارب معینی را بیان می‌کنند (واخ، ۱۳۸۰: ۱۹۶)

وی در بررسی گروه‌های دینی و به‌خصوص در بررسی انواع تفسیرهایی که این گروه‌ها انجام می‌دهند، روش سنخ‌شناسانه را به کار گرفت. هدف نهائی واخ از مطالعه جامعه‌شناختی و سیستماتیک دین «به‌دست آوردن بینشی جدید از روابط میان صور گوناگون بیان تجربه دینی و مآلاً درک بهتر جنبه‌های گوناگون تجربه دینی» بوده است (واخ، ۱۳۹۴: ۱۹۶)

در نظریات واخ انجمن‌ها مبتنی بر دو عامل جنس و سن که اهمیت دینی دارند باید مورد بررسی قرار گیرند. وی در کتاب جامعه‌شناسی دین به بیان نمونه‌هایی از این انجمن‌ها در میان سایر جوامع پرداخته است. (واخ، ۱۳۸۰: ۱۰۳-۹۴) لذا در این پژوهش برآنیم تا با استناد به نظریه یوآخیم واخ به فهم پدیدارشناسانه و نیز سنخ‌شناسی تجربه زیسته دینی زنان (در سه قالب نظری، عملی و اجتماعی) از حضور در مجالس و هیئات مذهبی بپردازیم.

در خصوص بررسی تأثیرات، دگرگونی‌ها و نیز انواع مجالس مذهبی زنانه، پژوهش‌هایی وجود دارد که هر یک بخشی از داده‌های این پژوهش را فراهم می‌آورد:

ماشینی (۱۳۸۴) در پژوهشی با عنوان «تأثیر جلسات مذهبی زنانه بر کیفیت زندگی زنان در شهر تهران» به این نتیجه رسیده است که گرایش زنان به حضور در این گونه مجالس به دلایلی همچون احساس آرامش درونی برای آنان، کم شدن پرخاشگری و اضطراب در میان آنان، بالا رفتن زمینه‌های رضایت از خود، افزایش همبستگی و همدلی، بالا رفتن سطح زندگی در میان آنان و نیز مشارکت در فعالیت‌های خیرخواهانه صورت می‌گیرد. گواهی (۱۳۸۷) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی تأثیرات مثبت و منفی تشکلات مردمی زنان بر فرهنگ عمومی»، تشکل‌های مذهبی زنان را به دو دسته منسجم گسترده و غیرمنسجم محدود تقسیم می‌کند که از اثرات مثبت آن می‌توان به ایجاد همبستگی و وحدت، افزایش سطح آگاهی، کاهش مشکلات اقتصادی، تسهیلات ازدواج، گذراندن درست اوقات فراغت و ایجاد حس اطمینان و خودباوری در زنان؛ و از جمله تأثیرات منفی آن می‌توان به آموزش غلط احکام، القای خرافات، چشم و هم‌چشمی و لطمه زدن به کانون خانواده اشاره کرد. پژوهش دیگری نیز توسط حیدرزاده (۱۳۷۸) تحت عنوان «مونوگرافی کارکردهای اجتماعی مجالس مذهبی زنانه در تهران» انجام گرفته است که در آن، کارکردهایی همچون بالا رفتن سطح آگاهی زنان (علی‌الخصوص آگاهی‌های مذهبی)، حضور در محیط‌های دوستانه که منجر به حل برخی مشکلات شخصی و روانی می‌شود، پر کردن اوقات فراغت و نیز بخشی از برنامه اصلی زندگی را به‌عنوان کارکردهای اصلی این مجالس برمی‌شمارد. در مطالعه‌ای دیگر با عنوان «گونه‌شناسی هیئت‌های مذهبی زنان در تهران» دستوری و همکاران (۱۳۸۸)، سه شکل از هیئت‌های زنانه را از هم تمییز داده است: هیئت‌های سنتی، هیئت‌های عامه‌پسند و هیئت‌های معرفت‌گرایانه. در این مطالعه تأکید بر تأثیر شرایط محیطی و سبک زندگی بر شکل و محتوای دین‌ورزی مردم است. دستوری (۱۳۸۹) نیز، در پژوهش خود با عنوان «بررسی دگرگونی‌های هیئت‌های مذهبی زنانه»، به بررسی دگرگونی‌ها، دلایل و چگونگی این تغییرات می‌پردازد. بر اساس این پژوهش اشکال جدید دین‌ورزی در سه بخش تعالیم و احکام، نمایان ساختن شیوه مناسک و آئین و نیز در سازمان دین، مورد اعتراض قرار گرفته است و در نهایت شادی‌طلب و کتابی (۱۳۸۲) در پژوهشی با عنوان «مشارکت اجتماعی زنان»، عدم شناخت درست از پدیده‌های مدرن، موافقت اعضای خانواده با حضور زنان در اینگونه مجالس، هماهنگی جلسات با مسئولیت خانگی زنان و نیز پذیرفته و مشروع بودن جلسات مذهبی از لحاظ اجتماعی را از جمله دلایل گرایش زنان به حضور در محافل مذهبی و سنتی می‌داند.

مروری نقادانه بر پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که در اکثر تحقیقات، درخصوص موضوع مجالس مذهبی در میان زنان، به بررسی مسائلی همچون «مشارکت اجتماعی»، «دگرگونی این مجالس»، «گونه‌شناسی این هیئت‌ها»، «کارکرد این مجالس» و... پرداخته شده است و کمتر تحقیقی است که به صورت علمی و کاربردی، به بررسی فهم تجربه زیسته زنان از حضور در این مجالس پرداخته باشد. بنابراین باتوجه به آنچه گفته شد هدف اصلی این پژوهش، فهم پدیدار شناسانه تجربه زیسته زنان از حضور در مجالس مذهبی زنانه است.

روش پژوهش

در این پژوهش قصد بر آن است تا با استفاده از روش تحقیق کیفی پدیدارشناسی به بررسی موضوع پرداخته شود. هدف اصلی روش پدیدارشناسی درک ساختار اصلی پدیده‌های تجربه شده انسانی است و دستیابی به عمق مفهومی تجارب زیسته می‌باشد. پدیدارشناسی در واقع تلاشی برای توصیف «تجربیات زنده» بدون تئوری پیشین درباره آن تجربیات می‌باشد. در این شیوه شناخت هر پدیده‌ای بدون اتکاء به فرضیه‌های پیشین و ادراکات ناآزموده به گونه‌ای آگاهانه و صریح بررسی و درک می‌شود (گروسی و محمدی دولت‌آباد، ۱۳۹۰: ۶۲) به بیان دیگر، پدیدارشناسی روش فلسفی است که بر اساس تجربه آگاهانه و مستقیم پدیده‌ها استوار است. در پدیدارشناسی باید به ماهیت پدیده‌ها و خود آنها پی ببریم، بنابراین باید با پدیده برخوردی خالص و دست اول و رها از نظریات و شائبه‌های قبلی داشته باشیم و بکوشیم تا آنها را آنچنان که هست بشناسیم و بیان کنیم (گروسی و محمدی دولت‌آباد، ۱۳۹۰: ۶۴)؛ به بیان دیگر این روش بر عمق تجربیات تأکید دارد و درک ما را از تجربیات زندگی افزایش می‌دهد (ادیب حاج باقری و دیگران، ۱۳۸۶: ۶۷) اعتبار و پایایی این پژوهش به صورت زیر تأمین می‌گردد:

اعتبار^۱ امری کیفی و ناظر به میزان صحت ابزار تحقیق است. اعتبار راجع به این پرسش است که آیا محقق همان چیزی را بررسی کرده است که قصد بررسی آن را داشته است و آیا مسیر درستی را در تحقیق خود طی نموده است؟ برای بررسی در این تحقیق شیوه غالب اعتبار، اعتبار صوری^۲ بوده است. اعتبار صوری به ارزیابی ذهنی پژوهشگر از اعتبار ابزار تحقیق بستگی دارد. در تحقیق حاضر، اعتبار صوری از طریق

1. Validity

2. Face Validity

کاربرد مدل سنخ‌شناسی واخ که خود فردی صاحب‌نظر در ارائه مباحث مربوط به حوزه جامعه‌شناسی دین است، تأمین می‌گردد. کوشش می‌شود تا تمامی مقوله‌ها و موارد استخراج‌شده متناسب با چارچوب مفهومی وی باشد. برای بررسی پایایی^۱ در تحقیقات کمی شیوه‌های متعددی وجود دارد از جمله: آزمون - آزمون مجدد^۲، شکل‌های موازی و دونیم‌سازی (نچمیاس و نچمیاس، ۱۳۸۱: ۲۴۶-۲۴۲) اما در تحلیل محتوا، پایایی را به سه قسم تقسیم نموده‌اند: پایداری^۳، تکرارپذیری^۴ و دقت^۵.

پایداری میزان عدم تغییر یا تحول یک فرآیند در طول زمان است. پایداری به شیوه آزمون - آزمون مجدد بررسی می‌شود یعنی از کدگذار خواسته می‌شود که یک رشته داده‌ها را دوباره در زمان‌های مختلف کدگذاری کند (کرپندورف، ۱۳۸۶: ۱۷۷) چنانچه نتایج کدگذاری‌های مختلف با هم همخوانی داشته باشد، پایایی کار بالاست. در این پژوهش، پس از سنخ‌شناسی تجربه زیسته زنان از حضور در مجالس مذهبی، به بررسی مجدد کدگذاری‌های صورت‌گرفته خواهیم پرداخت، همگرایی مناسب نتایج بررسی مجدد و بررسی پیشین، بیانگر پایایی پژوهش است.

تکرارپذیری، میزان بازآفرینی یک فرآیند در شرایط مختلف، در جاهای مختلف و با کدگذاران مختلف است. برای تعیین تکرارپذیری، داده‌ها باید در شرایط آزمون آزمون^۶ کسب شوند، مانند موقعی که دو یا چند نفر دستور عمل ضبط یکسانی را به‌طور مستقل در مورد رشته یکسانی از داده‌ها اعمال می‌کنند. تکرارپذیری به همخوانی مشترک ذهنی، پایایی در بین کدگذاران و اجماع^۷ نیز معروف است (کرپندورف، ۱۳۸۶: ۱۷۸) هنگامی تکرارپذیری یک تحقیق بالاست که ضریب توافق میان افراد مختلفی که داده‌ها را کدگذاری کرده‌اند بالا باشد. برای بررسی تکرارپذیری تحقیق حاضر، نیمی از داده‌های تحقیق در اختیار بخشی از مصاحبه‌شدگان (به‌صورت تصادفی) قرار می‌گیرد، در صورتی که تفاسیر نتایج مشابه با نظر آنان باشد، همگرایی بالا، نشان‌دهنده پایایی تحقیق خواهد بود. روش اصلی گردآوری داده‌ها در این پژوهش مصاحبه نیمه ساختاریافته با سؤالات

1. Reliability
2. Test-Retest
3. Stability
4. Reproducibility
5. Accuracy
6. Test-Test
7. Consensus

بازپاسخ است. در چنین مصاحبه‌هایی «احتمال بیشتری می‌رود که فرد پاسخگو دیدگاه‌هایش را در مصاحبه‌هایی که طراحی بازی دارند، بیان کند تا در مصاحبه‌های استاندارد یا آنهایی که از طریق پرسشنامه انجام می‌گیرد (فلیک، ۱۳۷۸: ۵۵۲)». در این پژوهش محقق ضمن حضور در این مجالس با افراد حاضر در این جلسات به جمع‌آوری داده پرداخت. به اعتقاد ون‌منن، بهترین روش جهت وارد شدن به دنیای تجربیات انسان‌ها، مصاحبه است (ون‌منن، ۲۰۰۶: ۱۲۴) مصاحبه‌شوندگان از میان افرادی انتخاب می‌شدند که بیشترین حضور را در این‌گونه مجالس داشتند و بنابراین بهترین شرایط را برای ارائه اطلاعات مورد نیاز داشتند، این روش نمونه‌گیری از نوع هدفمند بوده که از نوع نمونه‌برداری قضاوتی است (سکاران، ۱۳۸۱: ۳۱۰) در پژوهش حاضر محقق با حضور در بیش از بیست جلسه در مناطق مختلف تهران با ۴۰ نفر از زنانی که در مجالس مذهبی شرکت می‌کردند، مصاحبه کرده است. هر مصاحبه بین ۳۰ تا ۴۵ دقیقه بود. تمامی مصاحبه‌ها ضبط و سپس به‌طور دقیق مکتوب گردید. اسمیت در روش پدیدارشناسی قائل به سه مرحله جهت تجزیه و تحلیل داده‌هاست که شامل: ۱. تولید داده‌ها، ۲. تحلیل داده‌ها و تلفیق موردهاست. در این پژوهش نیز محقق پس از پیاده‌سازی داده‌ها، به خواندن مکرر مصاحبه‌های مکتوب پرداخته و پس از آن به استخراج جملات و واژگان مهم از متون مصاحبه‌ها اقدام کرده است؛ در مرحله بعد معانی استخراج شده، کدبندی و فرموله شد و در نهایت نیز در دسته‌های اصلی قرار گرفت. گفتنی است که در هنگام استخراج مفاهیم کلیدی، ۲۶ کد کلیدی شناسایی شد که در این مرحله موارد مشابه ادغام و موارد تکراری حذف گردید. در مجموع ۹ عبارت معنادار، فرموله شد که در جدول شماره ۲ نمایش داده شده است

جدول ۱: اطلاعات دموگرافیک

مشخصات	وضعیت	تعداد
تأهل	مجرد	۱۶
	متأهل	۲۴
سن	زیر ۲۰	۳
	۲۰ تا ۳۰	۱۰
	۳۰ تا ۴۵	۱۲
	بالای ۴۵	۱۵

مشخصات	وضعیت	تعداد
سطح تحصیلات	بی سواد	۲
	سیکل	۵
	دیپلم	۱۸
	لیسانس	۹
	بالای لیسانس	۶

جدول ۲: تجربه مصاحبه‌شوندگان از شرکت در مجالس مذهبی

جمله‌ها	تجربیات زنان از حضور در جلسات مذهبی
۱	کسب اجر اخروی و نزدیکی به خدا
۲	آگاهی بیشتر با قرآن و احکام دین و زندگی ائمه
۳	دیدو بازدید خانوادگی (صله ارحام)
۴	پر کردن اوقات فراغت
۵	تأثیر مثبت در زندگی خانوادگی و زناشویی (بهبود روابط زوجین و والدین و فرزندان)
۶	پیدا کردن گزینه‌های مناسب و مذهبی جهت ازدواج
۷	آگاهی از وضعیت زندگی دوستان و خویشان و در صورت نیاز کمک به آنان
۸	تأثیر مثبت این‌گونه مجالس بر روح و روان آدمی (کسب آرامش)
۹	شرکت در امور خیریه اجتماعی

۱۷۴

در مرحله بعد، عبارتهای به‌دست آمده در سه خوشه تقسیم شدند. به این ترتیب که محقق تلاش کرد عبارتهای استخراج‌شده را در یکی از دسته‌بندی فکری، عملی و اجتماعی قرار دهد که در ادامه به توضیح آن خواهیم پرداخت.

یافته‌های پژوهش

کسب اجر اخروی و نزدیکی به خدا

یکی از موارد مشترک که مصاحبه‌شوندگان در تحقیق بر آن به‌عنوان اولین تجربه از حضور در مجالس مذهبی اذعان داشتند، «کسب اجر اخروی و نزدیکی به خدا» بود. این مفهوم تمامی فعالیت‌های زنان را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد و در رفتار آنان نیز تغییرات

مثبتی به وجود می‌آورد. به‌عنوان نمونه:

«در مورد من اولین چیزی که من رو به حضور در این جلسات ترغیب می‌کنه، به‌دست آوردن ثواب است. من با این کار احساس می‌کنم خیلی به خدا نزدیک می‌شم و این حس برام خیلی شیرینه. من در یک خانواده مذهبی به دنیا اومدم و از بچگی عادت داشتم با مادرم در جلسات ماهیانه‌ای که در همسایگی ما برگزار می‌شد شرکت می‌کردم. از همون دوران هم یادمه که خانم جلسه‌ای می‌گفت شماها با اومدن به این جلسات برای خودتون ثواب و پاداش اخروی جمع می‌کنید.» و یا «از زمانی که در این مجالس شرکت می‌کنم فکر می‌کنم خدا هم به من بیشتر نظر می‌کنه به‌خاطر همین حس می‌کنم به خدا نزدیک‌ترم. از طرفی من از وقتی هیئت میام نگرشم نسبت به دنیا خیلی تغییر کرده، از نظر من این دنیا واقعاً گذراست و ما باید فقط به فکر اون دنیامون باشیم و دنبال توشه جمع کردن برای آخرت‌مون باشیم.»

آگاهی بیشتر از قرآن و احکام دین و زندگی ائمه^ع

همچنین بررسی‌ها نشان داد که، زنان مورد مطالعه، از حضور در این مجالس به‌دنبال کسب آگاهی بیشتر از احکام و قرآن و زندگی ائمه^ع بوده‌اند. براساس یافته‌های تحقیق این مفهوم نیز در میان پاسخگویان از فراوانی زیادی برخوردار بود. به‌عنوان نمونه:

«من تا قبل از اینکه این جلسه‌ها رو پیام ارتباط چندان با قرآن و کتاب احکام نداشتم. به‌خاطر همین خیلی هم رو انجام واجبات دین پافشاری نمی‌کردم و کلاً کسی رو هم نمی‌شناختم که بتونم سؤالمو ازش بپرسم. ولی از وقتی با چند تا از مبلغین این جلسه‌ها آشنا شدم، انگیزه‌ام برای آشنا شدن با قرآن و زندگی ائمه^ع خیلی بیشتر شده و همین من رو به اومدن به این جلسه‌ها ترغیب می‌کنه.»

و یا «من از یک خانواده مذهبی نیستم و به‌طور کلی خانواده من هرکسی رو عقاید مذهبی داشته باشه مسخره می‌کنند. از زمانی که از طریق معلمین مدرسه با درس‌های دینی و قرآن آشنا شدم علاقم به این موضوعات بسیار زیاد شده و خیلی وقتا هر وقت متوجه جلسه در محله‌مون می‌شم، بدون اطلاع خانواده برای آشنایی بیشتر با احکام و قرآن در این مجالس شرکت می‌کنم.»

دید و بازدید خانوادگی (صله ارحام)

در بررسی یافته‌های پژوهش، مشخص شد که از جمله مسائلی که باعث ترغیب زنان به

حضور در مجالس مذهبی می‌شد «دید و بازدیدهای خانوادگی» است. این مورد به‌طور خاص در مجالسی که به‌صورت ماهیانه و یا دوره‌ای در منزل یکی از اقوام و خویشان برگزار می‌شد، بیشتر نمود داشت.

«این جلسه‌ها باعث می‌شه ما به‌طور معمول ماهانه یک‌بار دور هم جمع بشیم و این خیلی برامون شیرین و خوشاینده. در مورد خود من یکی از چیزهایی که منو ترغیب می‌کنه پیام جلسه همینه که با اقوام دید و بازدید می‌کنم. اگر این جلسه نبود شاید سالانه همدیگه رو می‌دیدم. خدا به بانی خیر بده که ما رو دور هم جمع می‌کنه.» و یا «از اینکه همه فامیل و آشنایان اینجا جمع‌اند خیلی خوشحالم. این دور هم بودن حس خوبی بهم می‌ده. به‌خاطر همینم تو جلسه‌هایی غیر از جلسات فامیل شرکت نمی‌کنم. در واقع طوری شدم که از بودن در کنار اقوام احساس آرامش و اعتماد به‌نفس می‌کنم.»

غنی کردن اوقات فراغت

یکی از مفاهیمی که بسیاری از مصاحبه‌شوندگان در بیان انگیزه خود از حضور در مجالس مذهبی بیان کردند، بحث پیرامون اوقات فراغت بود. هیئت‌های مذهبی زنان، یکی از فرصت‌های مغتنمی است که بسیاری از زنان می‌توانند از آن برای غنی کردن اوقات فراغت خود استفاده نمایند. برگزاری این مجالس همیشه نیازمند مقدماتی است که روال عادی و تکراری زندگی روزمره را برای مدتی کنار می‌گذارد و از این‌رو هر مجلس، زمانی را برای فرد ایجاد می‌کند که او به خود مشغول شده و روال عادی زندگی برای او قابل تحمل باشد. به‌عنوان نمونه:

«پس از خواندن نماز یکی دو ساعتی با بچه‌ها می‌خوابم. شغل شوهرم جوری است که برای نهار نمیداد. بچه‌ها هم بعد از ظهر می‌خوابند من هم حوصله‌ام سر می‌ره. دو روز در هفته بعد از ظهرها به جلسه قرآن می‌روم که در خانه همسایه است. اگر جلسه بیشتری هم در محله ما باشه شرکت می‌کنم. اگر در این جلسات شرکت نکنم از بیکاری اعصابم خراب می‌شه.»

و یا «من معمولاً ساعت ۱۰ از خواب بیدار می‌شم و به کارهای خانه می‌پردازم. چون برای نهار تنها هستم معمولاً غذای حاضری می‌خورم. اوقات بیکاری خود را با تماشای تلویزیون و مطالعه و بافتن پر می‌کنم، خیلی دوست دارم یه‌جا جلسه باشه که بتونم برم. محیط این جور مجالس برام خیلی خوشاینده. این با دیگران

بودن باعث می‌شه تنهایی و روزمرگی کمتر اذیتم کنه»

تأثیر مثبت در زندگی خانوادگی و زناشویی (بهبود روابط زوجین و والدین و فرزندان) از نگاه بسیاری از زنان، حضور در این مجالس و استفاده عملی از آموخته‌ها، سبب تأثیرات مثبت در زندگی خانوادگی و زناشویی می‌شود. از نظر حاضران از آنجا که سخن مبلغان از قرآن و زندگی عملی اهل‌بیت^ع است، کاربرد این آموزه‌ها باعث بهبود روابط میان اعضای خانواده می‌شود.

«من وقتی به این جلسات نمی‌ومدم، تقریباً هر روز سر یک مسئله کوچیک با همسرم دعوا می‌شد. اصلاً دلم نمی‌خواست کم بیارم و گذشت رو بلد نبودم. هر دو تا مون منیت داشتیم و می‌خواستیم فقط حرف خودمون باشه. ولی از زمانی که در این جلسه که به صورت هفتگی برگزار می‌شه شرکت می‌کنم، حرفای خانم جلسه‌ای خیلی روم تأثیر گذاشته و زندگی هم آروم شده. در ضمن شب‌ها هم که همسرم خونه میاد حرف‌هایی که تو جلسه زده می‌شه رو به اون هم منتقل می‌کنم و به‌نظرم این حرف‌ها رو اون هم بی‌تأثیر نبوده.»

و یا «دختر من تو سن بلوغه. تا قبل از اومدن به جلسات خیلی پرخاشگر بود. درسته که این حالت یکی از ویژگی‌های هم سن و سال‌های دخترمه، ولی تحمل این شرایط هم تقریباً مشکله. من و دخترم در هیچ موردی نقطه اشتراک نداریم و این باعث شده بود که در همه مسائل با هم جر و بحث کنیم و خیلی اوقات هم این منجر می‌شد به بی‌احترامی دخترم نسبت به من. ولی از وقتی با هم به این جلسه‌ها می‌ایم، دخترم خیلی آروم شده و حرفای مبلغ در خصوص نگه داشتن احترام والدین خیلی روش اثر داشته و دیگه هیچ‌وقت سر من داد نمی‌زنه.»

پیدا کردن گزینه‌های مناسب و مذهبی جهت ازدواج

مجالس مذهبی زنانه، از قدیم، جهت یافتن زوج مناسب برای فرزندان جایگاه ویژه‌ای داشته است. مادران پسران، بخش قابل توجهی از تمرکز خود را به شناسایی دختران و پیدا کردن خانواده‌های مناسب برای فرزندان خود، اختصاص می‌دهند. دختران نیز با بهره‌گیری از این فرصت، به دنبال نشان دادن زیبایی‌ها و مهارت‌های خود هستند. به‌عنوان نمونه:

«من خودم شاغل هستم و خیلی وقت برای شرکت کردن در این جلسات رو ندارم ولی چون پسرم تأکید داره که یک زن مذهبی می‌خواد، سعی می‌کنم اگر جلسه‌ای نزدیک خونمون بود، حتماً برم و یا مسجد برم که از تو این مجالس دختر خوب و

مناسب برای پسرم پیدا کنم. از اونجا که معمولاً تو این مجالس دخترها با مادرهاشون شرکت می‌کنن، فرصت خوبی هست که اگر از دختری خوشم اومد با مادرشم هم صحبت کنم و بیشتر با خانوادش هم آشنا بشم.»

و یا «راستش من ۲۵ سالمه و احساس می‌کنم سن از دواجم بالا رفته؛ به پیشنهاد چند تا از دوستان متأهل خودم میام تو این جلسه‌ها شرکت می‌کنم. دوستای خودمم خواستگارشون تو همین مجالس و امامزاده‌ها برایشون پیدا شده. اهل دوست پسر داشتنم نیستم که دنبال این کارا برم. دوست دارم همسر آینده‌مم مثل خودم اهل مسجد و هیئت باشه. درسش تموم شده و تو خونه‌ام. به خاطره همینم خیلی دیده نمی‌شم. با مسجد و جلسه اومدن میخوام حداقل فرصت برای دیده شدن پیدا کنم. هر وقت میام جلسه خیلی مرتب میام مخصوصاً تو مولودی‌ها سعی می‌کنم خیلی بیشتر به خودم برسیم...»

آگاهی از وضعیت زندگی دوستان و خویشان و در صورت نیاز کمک به آنان

«اطلاع پیدا کردن از وضع و حال دوستان و آشنایان و نیز کمک به آنان در صورت امکان و نیاز» از جمله مواردی است که اکثر پاسخگویان به آن اشاره داشتند. به‌عنوان نمونه:

«جدا از دید و بازدید خانوادگی، این جور جلسه‌ها باعث می‌شه بیشتر از حال و روز اقوام و دوستان اطلاع پیدا کنیم و در حد امکان به هم کمک کنیم. خود ما تصمیم گرفتیم در جلسات ماهانه‌مون که به‌صورت دوره‌ای تو خونه یکی از ما تشکیل می‌شه، یه صندوق قرض‌الحسنه تشکیل بدیم و هر ماه یک مبلغ ثابتی رو هر کدوم توش بریزیم و در صورت نیاز به شخصی که نیاز داره وام بدیم. این طوری مشکل خیلی از ما حل می‌شه...»

و یا «ما از یک خانواده آبروداری هستیم و در عین حال مشکلات مالی زیادی هم داریم. وجود صندوق قرض‌الحسنه‌ای که در این جلسه تشکیل دادند، باعث شده ما بدون اینکه زیر بار منت کسی بریم، بتونیم تا حدی مشکلاتمون رو حل کنیم. خدا به بانی خیر بده که این عمل خداپسندانه رو انجام داد. من خیلی از کسان دیگه رو می‌شناسم که از این طریق رفتاری‌شون حل شده و این جلسه‌ها هم علت اصلی رفع رفتاری ما بوده...»

تأثیر مثبت این‌گونه مجالس بر روح و روان آدمی (کسب آرامش)

از دیگر مفاهیم استخراج‌شده به‌عنوان تجربه فکری زنان از حضور در مجالس مذهبی

می‌توان به «تأثیر مثبت مجالس مذهبی بر روح و کسب آرامش روانی» برای افراد حاضر در این جلسات اشاره کرد. تقریباً تمامی پاسخگویان گفتند که حضور در این مجالس به‌نوعی سبب آرامش روحی و روانی آنان می‌شود. به‌عنوان نمونه:

«اومدن به این جلسات خیلی من رو آرام می‌کنه، محیط خونه و دانشگاه بعضی وقتا آنقدر برام سنگین می‌شه که اومدن به این جلسه‌ها و مسجد رفتن فقط باعث آرامشم می‌شه. همسرم هم معمولاً شب دیر خونه میاد و این باعث می‌شه خیلی روحیه‌ام افسرده بشه به‌همین خاطر میام جلسه که به‌لحاظ روحی آرامش پیدا کنم...»

«من خیلی به انرژی درمانی اعتقاد دارم به‌نظر من در محیط‌هایی که قرآن تلاوت می‌شه، انرژی مثبت زیادی هست که روی روح و روان آدم‌ها تأثیر داره. مخصوصاً اینکه به غیر از قرآن، دعاهایی مثل دعای توسل، زیارت عاشورا و حدیث کسا خونده می‌شه که باعث می‌شه افراد حاضر در این جلسات واقعاً به‌لحاظ روحی آرامش پیدا کنند. حتی گریه کردن هم تأثیر زیادی در آرامش آدم‌ها داره...»

شرکت در امور خیریه اجتماعی

یکی از کارکردهای این‌گونه مجالس که در مصاحبه‌ها، به‌صورت مشترک به آن اشاره شد؛ جمع‌آوری کمک‌های گوناگون برای نیازمندان و تهیدستان است، تهیه جهیزیه، تأمین هزینه درمان و یا برپایی سفرهای زیارتی و سیاحتی... از جمله مقولاتی است که در این مجالس پیگیری می‌شود. به‌عنوان نمونه:

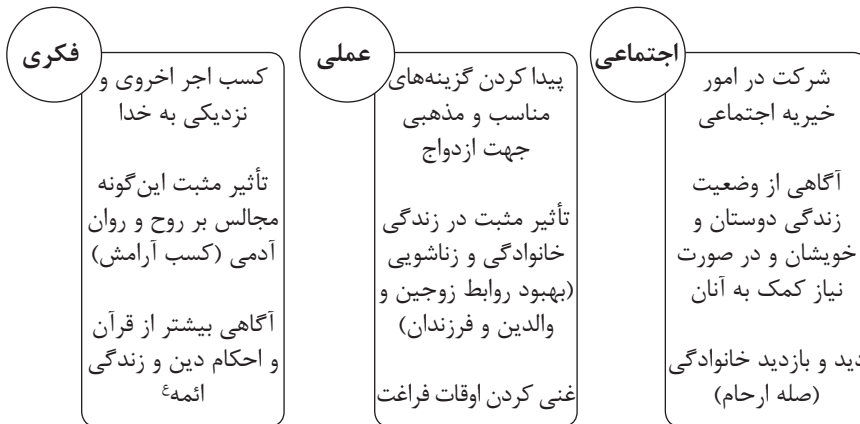
«انگیزه اصلی من برای شرکت در این جلسات، انجام کارهای دسته‌جمعی با بقیه خانم‌هاست، مثل بردن خانم‌ها به زیارت دوره امامزاده‌های تهران، قم و جمکران، مشهد و...، اصلاً این کار خیلی بهم شادی میده. جدا از اینکه این کارا ثواب هم داره ولی انجام کارای دسته‌جمعی با خانم‌های دیگه باعث خوشحالی من میشه. ما در کنار هم برای خانواده‌های بی‌بضاعت و کم‌بضاعت هم، جهیزیه و سیسمونی و... چیزهایی که لازم دارند و تهیه می‌کنیم.»

و یا «من خودم بانی کارهای خیر برای دیگرانم. هرکسی که شخص نیازمندی رو می‌شناسه به من زنگ می‌زنه و من هم از طریق این جلسات براش پول جمع می‌کنم تا ازش رفع گرفتاری کنم. مثلاً یکی از کارهایی که ما معمولاً در هر سال دوبار انجام میدیم، اینه که برای دخترانی که دارن ازدواج می‌کنن یه مجلسی شبیه عروسی

کوچیک می‌گیریم و خیلی از خانم‌ها رو دعوت می‌کنیم. تو این مراسم همیشه پول خوبی هم برای این تازه عروسامون جمع می‌شه چه نقدی و چه غیرنقدی...»

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

هدف از مطالعه حاضر فهم تجربه زیسته زنان از حضور در مجالس مذهبی زنان بود که منجر به استخراج مضمون‌هایی همچون: کسب اجر اخروی و نزدیکی به خدا، آگاهی بیشتر از قرآن و احکام دین و زندگی ائمه^ع، دید و بازدید خانوادگی (صله ارحام)، غنی کردن اوقات فراغت، تأثیر مثبت در زندگی خانوادگی و زناشویی (بهبود روابط زوجین و والدین و فرزندان)، پیدا کردن گزینه‌های مناسب و مذهبی جهت ازدواج، آگاهی از وضعیت زندگی دوستان و خویشان و در صورت نیاز کمک به آنان و تأثیر مثبت این‌گونه مجالس بر روح و روان آدمی (کسب آرامش) شد. در این مطالعه، با استفاده از مدل یوآخیم واخ از سنخ‌شناسی تجربه گروه‌های دینی، به دسته‌بندی تجربه زیسته زنان از حضور در مجالس مذهبی در یکی از دسته‌های فکری، عملی و اجتماعی پرداختیم که به ترتیب به شرح ذیل قرار گرفتند:

براساس تحلیل یافته‌های تحقیق، در میان اشکال مختلف بیان دینی، شکل «فکری» با فراوانی ۴۲٪ بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است و از این بین «کسب اجر اخروی و نزدیکی به خدا» (۵۱٪)، از جمله مفاهیمی بود که اکثر پاسخگویان به آن اشاره داشتند. براساس نظر مصاحبه‌شوندگان، این تجربه، مهم‌ترین علت شرکت و حضور آنها در این‌گونه مجالس است. همچنین این انگیزه بیشتر در میان افراد بالای ۴۵ سال، متأهل و

دیپلمه مشاهده شد. علاوه بر این، یافته‌ها نشان داد که در حوزه اعتقادی و فکری، افرادی نیز «آگاهی بیشتر از قرآن و احکام دین و زندگی ائمه» (۳۴٪) را به‌عنوان انگیزه‌های اصلی خود بیان نمودند که این دو مورد فوق توسط تحقیقی که توسط ماشینی (۱۳۸۴) و به‌صورت پیمایش انجام گرفته بود تأیید شد. «کسب آرامش و تأثیر مثبت این مجالس بر روح و روان» (۱۴٪) از دیگر مواردی بود که پاسخگویان آن را بیان کرده‌اند. «در واقع جلسات مذهبی پاسخ‌دهنده نیازهای مذهبی افراد بوده و به‌عنوان مهم‌ترین کانون کسب معرفت دینی و دین‌ورزی نقش مهمی در ایجاد آرامش و اطمینان روحی افراد دارند...» (دستوری و دیگران، ۱۳۸۸: ۳)

براساس یافته‌های پژوهش، سنخ عملی با ۳۴٪ رتبه دوم را در میان اشکال بیان دینی به خود اختصاص داده است. مصاحبه‌شوندگان در این مرحله بیشتر به مسئله «غنی کردن اوقات فراغت» (۴۵٪) اشاره داشتند. تورکیلدسن، اوقات فراغت را این‌گونه تعریف می‌کند: «اوقات فراغت به مجموعه‌ای از کارها گفته می‌شود که افراد آن را پس از آزاد شدن از الزامات شغلی، خانوادگی و اجتماعی و برای استراحت، تفریح، توسعه اطلاعات، فراگیری‌های مورد علاقه و مشارکت اجتماعی به کار می‌برند.» (تورکیلدسن، ۱۳۸۲: ۷۴) براساس یافته‌های پژوهش حاضر بسیاری از زنان، با حضور در این جلسات به دنبال غنی کردن بخشی از ساعات بیکاری خود هستند تا از این طریق دچار روزمرگی نشوند. این انگیزه نیز بیشتر در میان افراد بالای ۴۵ سال، متأهل و بی‌سواد مشاهده شد. بسیاری از زنان و دختران نیز با شرکت در این مجالس به دنبال «پیدا کردن فرصت برای ازدواج خود و یا فرزندان» (۴۳٪) خود هستند و این امر نیز تا حدی میان مصاحبه‌شوندگان شایع بود. برخی دیگر از مصاحبه‌شوندگان نیز از تجربیات مثبت خود به‌سبب حضور در این مجالس صحبت کرده و به «تأثیر مثبت این جلسات بر زندگی خانوادگی خود» (۱۲٪) اشاراتی داشتند. در سنخ اجتماعی (۲۴٪) نیز، «شرکت در امور خیریه اجتماعی» (۳۸٪) از جمله مواردی بود که زنان حاضر در جلسات به آن اشاره داشتند، بسیاری از افراد با بیان اینکه انگیزه اصلی آنان از حضور در جلسات شرکت در کارهای دسته‌جمعی است، به بیان کارکردهای اجتماعی این جلسات پرداختند. این انگیزه نیز بیشتر در میان افراد بالای ۴۵ سال، متأهل و دیپلمه مشاهده گردید. «آگاهی از وضعیت زندگی دوستان و خویشان و در صورت نیاز کمک به آنان» (۲۷٪) و نیز «دید و بازدید خانوادگی (صله ارحام)» (۳۵٪) از دیگر مسائل اجتماعی حضور زنان در مجالس مذهبی بود.

جدول ۳: توزیع فراوانی تجارب زیسته زنان براساس مشخصات دموگرافیک مصاحبه‌شوندگان

اشکال بیان دینی	فراوانی پاسخگویان	تجارب زیسته زنان و فراوانی آنها	فراوانی بر حسب سن				فراوانی بر حسب تاهل				فراوانی بر حسب سطح تحصیلات			
			۲۰-۲۹	۳۰-۳۹	۴۰-۴۹	۵۰-۵۹	متاهل	مجرد	بی‌سواد	سیکل	دیپلم	لیسانس	بالای لیسانس	
فکری	%۴۲	کسب اجر اخروی و نزدیکی به خدا %۵۱	%۰	%۳۲	%۲۵	%۴۳	%۴۱	%۵۹	%۱۱	%۲۳	%۳۴	%۱۷	%۱۵	
		تأثیر مثبت این‌گونه مجالس بر روح و روان آدمی %۳۴	%۲	%۱۷	%۳۳	%۴۸	%۳۸	%۶۲	%۱۵	%۳۳	%۳۰	%۱۲	%۱۰	
		آگاهی بیشتر با قرآن و احکام دین و... %۱۴	%۷	%۲۱	%۳۲	%۴۰	%۴۶	%۵۴	%۲۳	%۱۸	%۳۷	%۱۸	%۴	
عملی	%۳۴	پیدا کردن گزینه‌های مناسب جهت ازدواج %۴۳	%۲۷	%۴۱	%۲۴	%۹	%۷۵	%۲۵	%۵	%۱۳	%۱۷	%۳۲	%۳۳	
		تأثیر مثبت در زندگی خانوادگی و زناشویی %۱۲	%۱۵	%۲۳	%۴۳	%۱۹	%۵۴	%۴۶	%۹	%۱۶	%۲۶	%۲۹	%۲۰	
		غنی کردن اوقات فراغت %۴۵	%۱۲	%۱۹	%۲۳	%۴۶	%۳۲	%۶۸	%۲۵	%۲۱	۳۳%	%۱۷	%۱۴	
اجتماعی	%۲۴	شرکت در امور خیریه اجتماعی %۳۸	%۶	%۱۵	%۳۲	%۴۷	%۳۷	%۶۳	%۲۱	%۱۸	%۲۵	%۱۹	%۱۷	
		آگاهی از وضعیت زندگی دوستان و خویشان و... %۲۷	%۹	%۲۱	%۲۹	%۴۱	%۴۲	%۵۸	%۱۶	%۱۶	%۲۰	%۲۵	%۲۳	
		دید و بازدید خانوادگی %۳۵	%۴	۱۹	%۳۸	%۳۹	%۴۹	%۵۱	%۲۶	%۲۴	%۱۸	%۱۵	%۱۸	

منابع

۱. اباذری، یوسف؛ سهیلا صادقی فسایی و نفیسه حمیدی. (۱۳۸۷). احساس ناامنی در تجربه زنانه از زندگی روزمره. **فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش زنان**. دوره ۶. شماره ۱.
۲. ادیب حاج باقری، محمود؛ سرور پرویزی و مهوش صلصالی. (۱۳۸۶). **روش‌های تحقیق کیفی**. تهران: نشر شریف.
۳. استونز، راب. (۱۳۷۹). **متفکران بزرگ جامعه‌شناسی**. مهرداد میردامادی. تهران: نشر مرکز.
۴. تورکیلدسن، جرج. (۱۳۸۲). **اوقات فراغت**. عباس اردکانیان. تهران: انتشارات نوربخش.
۵. جلالی مقدم، مسعود. (۱۳۷۹). **آرای جامعه‌شناسان بزرگ درباره دین**. تهران: نشر مرکز.
۶. جمشیدی‌ها، غلامرضا و نفیسه حمیدی. (۱۳۸۶). تجربه زنانه از جنگ. **فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش زنان**. دوره ۵. شماره ۲.
۷. حیدرزاده، زهرا. (۱۳۷۸). **مونوگرافی کارکردهای اجتماعی مجالس مذهبی زنانه در تهران**. تهران: معاونت پژوهشی و آموزشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۸. دستوری، مژگان. (۱۳۸۹). بررسی دگرگونی هیئت‌های مذهبی زنانه: هیئت‌های سنتی و نوین. **فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات زنان**. سال هشتم. شماره ۱.
۹. دستوری، مژگان؛ ابراهیم فیاض و عباس کاظمی. (۱۳۸۸). گونه‌شناسی هیئت‌های مذهبی زنانه در تهران. **فصلنامه علمی - پژوهشی نامه علوم اجتماعی**. شماره ۳۶.
۱۰. زیمیل، گئورگ. (۱۳۸۶). **مقالاتی درباره تفسیر در علم اجتماعی**. شهناز مسمی‌پرست. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۱. سکاران، اوما. (۱۳۸۱). **روش‌های تحقیق مدیریت**. محمد صائبی و محمود شیرازی. تهران: مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.
۱۲. شادی‌طلب، ژاله و محمود کتابی. (۱۳۸۲). **مشارکت اجتماعی زنان**. **مجله پژوهش زنان**. شماره ۷.
۱۳. شریعتی، سارا. (۱۳۹۱). **سخنرانی در نشست «زنان و نوگرایی دینی»**. ۱۳ بهمن.
۱۴. فلیک، اووه. (۱۳۷۸). **درآمدی بر تحقیق کیفی**. هادی جلیلی. تهران: نشر نی.
۱۵. کریپندورف، کلوس. (۱۳۸۶). **تحلیل محتوی، مبانی روش‌شناسی**. هوشنگ ناییبی. تهران: نشر نی.
۱۶. گروسی، سعیده و خدیجه محمدی دولت‌آباد. (۱۳۹۰). تبیین تجربه زیسته زنان وابسته به مواد مخدر از پدیده اعتیاد. **فصلنامه علمی - پژوهشی جامعه‌شناسی زنان**. سال دوم. شماره اول.
۱۷. ماشینی، فریده. (۱۳۸۴). **تأثیر جلسات مذهبی زنانه بر کیفیت زندگی زنان شرکت‌کننده از منظر خود زنان**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبائی.
۱۸. محسنی، منوچهر. (۱۳۸۲). **رفتارهای فرهنگی ایرانیان**. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۹. نجمیاس، چاوا فرانکفورد و دیوید نجمیاس. (۱۳۸۱). **روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی**. فاضل لاریجانی و رضا فاضل. تهران: سروش.

۲۰. نوری‌نیا، حسین. (۱۳۷۸). هیئت‌های مذهبی زنان. *مجله اندیشه جامعه*. شماره ۵.
۲۱. واخ، یوآخیم. (۱۳۸۰). *جامعه‌شناسی دین*. دکتر جمشید آزادگان. تهران: سمت.

22. Van Mannen, M. (2006). *Researching Lived Experience, Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. Ontario, Canada: The University of Western Ontario.